

ІНШОМОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ТА БІЛІНГВІЗМ АВІАДИСПЕТЧЕРІВ ПРИ ВЕДЕННІ РАДІООБМІНУ

Є.В. Кміта

*кандидат педагогічних наук, методист-програміст
Навчально-сертифікаційного центру Украероруху*

У статті описані особливості білінгвізму авіадиспетчерів, його зв'язок і вплив на їхню іншомовну компетенцію, її складові та зміст.

Ключові слова: іншомовна компетенція, білінгвізм

Фрази радіообміну (їх звукова та візуальна сторони), широко використовуються для одержання, переробки та відображення інформації на робочих місцях операторів. Однією з причин авіакатастроф є перехід у процесі ведення радіообміну англійською мовою на рідну мову, тому не слід ігнорувати фактора потенційної двомовності (білінгвізму) диспетчера-оператора.

Як правило, питання білінгвізму розглядається в контексті теоретичних проблем психолінгвістики й стосовно до практики навчання іноземним мовам: вивчення психологічних процесів та психофізіологічних механізмів білінгвізму, дослідження всіх видів мовної інтерференції при співвіднесеній і комбінованій двомовності, тощо [7; 8; 11].

Наприклад, що навіть при вільному володінні двома мовами швидкість сприйняття людиною усної й письмової мови для недомінантної мови, як правило, нижче; слова рідної мови дають більшу інтерференцію: при гнобленні різних півкуль головного мозку рідна й нерідна мови страждають не однаковою мірою [4; 7; 9; 12].

Однак значно частіше зустрічаються ситуації, що свідчать про проблеми, пов'язані з веденням радіообміну різномовними пілотами та авіадиспетчерами у міжнародних аеропортах, де для спілкування використовується тільки англійська мова (авіаційна англійська мова, англійська мова авіаційна фразеологія) [10]. Якщо спробувати класифікувати внутрішній зміст документів різних держав і ICAO, то вживання англійської мови при радіообміні, можна розділити на три основних види [7].

1. *Схематична фразеологія*, в якій основна фраза може доповнюватися показниками місця, часу, умовними пропозиціями тощо. Таким чином, побудована фразеологія ICAO (Doc. 4444): CLIMB (or DESCEND) TO FLIGHT LEVEL (number) AT (number) FEET PER MINUTE /MINIMUM (or MAXIMUM).

Наприклад: Climb to flight level 120 at 1500 feet per minute maximum.

2. *Ілюстративна фразеологія*, в якій наведені всі можливі приклади відповідно до різних етапів виконання польоту, як це зроблено в британському документі Manual of Air Traffic Services.

Наприклад:

Розділ: RADAR

Заголовок Identification

Приклади: Report heading.

Report heading and level.

For identification, turn left/right heading (three digits).

Identified.

Identified (position).

Not identified. Resume own navigation.

3. *Технологічна фразеологія*, у тексті якої сформульовані певні процедури організації повітряного руху і виконання польоту, а кількість прикладів обмежена й інваріантна. Таким чином, був створений Doc 9432 «Посібник з радіотелефонного зв'язку». Таку ж форму має й фразеологія радіообміну російською мовою.

Наприклад: «Экипаж: Ладога-Старт, 85411, разрешите исполнительный и бесплеччатый набор, взлет через ... мин.

Диспетчер: 85411, Ладога-Старт, ветер 60 градусов, 4, исполнительный разрешаю.

Экипаж: 411: Занимаю исполнительный...» [12].

Слід зазначити, що всі ці три види повинні озвучуватися нерідною для диспетчера-оператора мовою (англійською).

Складність використання іноземної мови, яка не є рідною для диспетчера-оператора і якою він володіє не повною мірою, обумовлена не тільки структурно-змістовними лінгвістичними нормами конкретних мов. Істотний вплив оказують мовні стереотипи, звички, кліше, обумовлені національно-культурною специфікою мовного спілкування.

У всіх випадках мовного обміну зустрічається і семантичний бар'єр, тому що не всі слухачі сприймають у тім же значенні використане слово, фразу або вираження.

Наприклад, жоден пілот не зрозуміє невірну вказівку Вишки "clear the runway". Однак водій снігоприбиральної машини, що прослуховує частоту, виконав бі зовсім іншу дія, ніж передбачалося. (згідно стандартній фразеології ICAO - "vacate the runway") [11].

Варто також мати на увазі, що при використанні не тільки окремих слів, але й закінчених сентенцій, а також їх створенні, можливі помилки, викликані негативним переносом оператором системи рідної мови на його знання нерідної мови [3].

При дослідженні вузькопрофесійної (авіаційної) сфери спілкування на перше місце виходять прагматичні аспекти семантики; мова розглядається як функціональний інструмент, засіб для рішення конкретних, строго визначених завдань комунікації – радіообміну. Інформаційна структура значень слова та його асоціативних зв'язків спрощується (часто залишається тільки одне значення), «зона пошуку» потрібного значення звужується. Лексична одиниця виступає часто вже як спеціальний сигнальний термін – код, вона стає однозначною.

Отже, обсяг радіообміну (як усякої професійної мови) істотно обмежений у порівнянні з мовами звичайного політематичного спілкування.

Іншомовна ж комунікативна компетенція – це певний рівень володіння мовними, речовими й соціокультурними знаннями, навичками та вміннями, що дозволяє тому, якого навчають, комунікативно прийнятно варіювати своє мовне поведіння залежно від ситуації спілкування [6]. Сам же білінгвізм стає її своєрідним «наріжним каменем».

Складниками іншомовної комунікативної компетенції є [6]:

- *мовленнєва компетенція* – розвиток комунікативних умінь у чотирьох основних видах мовленнєвої діяльності (говорінні, аудіюванні, читанні, писанні);
- *мовна компетенція* – оволодіння фонетичними, орфографічними, граматичними та лексичними мовними засобами відповідно до тем, сфер та ситуацій спілкування; вивчення знань про мовні явища досліджуваної мови, різні способи вираження думки;
- *соціокультурна компетенція* – прилучення до культури, традицій і реалій країн/країни досліджуваної іноземної мови в рамках тем, сфер і ситуацій спілкування;
- *компенсаторна компетенція* – розвиток умінь виходити з положення в умовах дефіциту мовних засобів при одержанні й передачі інформації;
- *учбово-пізнавальна компетенція* – подальший розвиток загальних і спеціальних навчальних умінь; ознайомлення з досту-

пними способами й прийомами самостійного вивчення мов.

Продемонструємо вплив білінгвізму на ці складники.

У результаті навчання авіадиспетчери повинні опанувати наступними **вміннями** [4]:

Говоріння:

Діалогічна мова

Містить: діалог етикетного характеру, діалог-розпит, діалог-спонукання до дії та діалог-обмін думками.

Диспетчер повинен сприймати інформацію нерідною для нього мовою, подумки переводити її на рідну мову з метою її найкращого розуміння, на рідній же мові скласти відповідне повідомлення, перевести його іноземною мовою та відправити співрозмовникові.

Монологічна мова

- коротко висловлюватися про факти й події;
- передавати зміст, основну думку прочитаного з опорою на текст;
- робити повідомлення по прочитаному/почутому тексту;
- виражати й аргументувати своє відношення до прочитаного.

(«Ланцюжок» дій: диспетчер повинен сприйняти інформацію, подумки оформити її рідною мовою, цією ж мовою скласти повідомлення, перевести його на іноземну мову й повідомити співрозмовника).

Аудіювання

У процесі навчання аудіювання формуються наступні вміння:

- виділяти основну інформацію в сприйманому на слух тексті, прогнозувати його зміст та вибирати головні факти, опускаючи другорядні;
- вибірково розуміти необхідну інформацію прагматичних текстів з опорою на мовний здогад, контекст;
- ігнорувати невідомий мовний матеріал, несуттєвий для розуміння.

(Диспетчер повинен сприймати інформацію іноземною для нього мовою, подумки перекладати її на свою рідну мову з метою її найкращого розуміння, на рідній же мові скласти відповідне повідомлення, перевести його на іноземну мову та відправити співрозмовникові; вищезгадані вміння він буде використовувати згідно даного «ланцюжку»).

Читання

Читання й розуміння текстів з різною глибиною й точністю проникнення в їхній зміст залежно від виду читання.

(Диспетчер повинен сприймати (зчитати) інформацію, яка написана нерідною мовою, подумки перевести й оформити її рідною мовою щоб зрозуміти, на цій же мові скласти повідомлення, що описує зміст прочитаного, перевести його на іноземну мову й повідомити співрозмовника).

Письмова мова

Розвиток умінь: робити виписки з тексту; писати короткі повідомлення, заповнювати формуляр; писати особистий лист, тощо.

(Диспетчер повинен сприйняти текстову інформацію іноземною для нього мовою, подумки обробити її та оформити рідною мовою, на цій же мові скласти текст для запису, одночасно подумки перекладати його на іноземну мову й записувати).

Мовні знання та навички

Містять: орфографію, вимовну сторону мови, лексичну сторону мови та граматичну сторону мови.

(Диспетчер повинен уміти оперувати цими знаннями та вміннями, як уже було сказано вище, без негативної інтерференції з боку своєї рідної мови. Є припущення, що „збуджений стан (людини) сприяє переключенню його свідомості на рідну мову” [1, 57].

Соціокультурні знання та вміння

Знання:

- значення досліджуваної іноземної мови в сучасному світі;
- найбільш уживаної фонові лексика, реалій;
- сучасного соціокультурного портрета країн, що говорять досліджуваною мовою;
- культурної спадщини країн досліджуваної мови.

Оволодіння вміннями:

- представляти рідну культуру іноземною мовою;
- знаходити подібність і розходження в традиціях своєї країни й країни/країн досліджуваної мови;
- надавати допомогу закордонним гостям у ситуаціях повсякденного спілкування.

(Не розглядаємо «ланцюжок», тому що мова йде про практичне ведення радіообміну між екіпажем ПС і диспетчером УПР).

Компенсаторні вміння

Розвиток умінь виходити з положення при дефіциті мовних засобів, а саме: використовувати при говорінні перезапит, перифраз, сино-

німічні засоби, міміку, жести; при читанні та аудіюванні – мовний здогад, прогнозування змісту.

(Обміну радіоповідомленнями заважає відсутність багатьох допоміжних засобів, що використовуються при спілкуванні. Наприклад, радіозв'язок позбавлений мови тіла, а електронна модуляція голосу позбавляє мову виразності [11]).

Учбово-пізнавальні вміння

Оволодіння спеціальними навчальними вміннями:

- здійснювати інформаційну переробку іншомовних текстів;
- користуватися словниками й довідниками, у тому числі електронними;
- брати участь у проєктній діяльності, у тому числі міжпредметного характеру, що вимагає використання іншомовних джерел інформації.

(В основі формування даних умінь покладені перекладні й прямі методи навчання іноземним мовам. Не розглядаємо «ланцюжок», тому що мова йде про практичне ведення радіообміну між екіпажем ВР і диспетчером УВС).

Виходячи з усього вищезазначеного й аналізу впливу білінгвізму авіадиспетчерів на їхню іншомовну компетенцію, можна зробити наступні висновки:

- вимога ІКАО, що пов'язана з обов'язковою наявністю у пілотів повітряних судів і диспетчерів організації повітряного руху) 4-го рівня мовної підготовки авіаційного персоналу відповідно до шкали ІКАО на тлі впливу білінгвізму авіадиспетчерів на їхню іншомовну компетенцію є своєрідним «півзаходом» ;
- одним із варіантів рішення проблеми подібного впливу або зведення його до мінімуму міг би бути переклад російської фразеології на англійську мову, що не є можливим через її занадто технологічний характер [5];
- кожна зі складових іншомовної компетенції піддається впливу вищезгаданого білінгвізму, при цьому цей вплив залежить від ступеня практичного (прикладного) застосування кожної з них.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бенедиктов Б.А.* Психологія оволодіння другою мовою // Психологический журнал. – 1981. – № 3. – Т. 2. – С. 55-69.

2. *Дэй Б.* Що він сказав? – <http://www.AviaEnglish.ru>
3. *Ждан А.Н., Гохлернер М.М.* Психологічні механізми засвоєння граматики рідної мови й іноземних мов. – М.: Наука, 1972. – 178 с.
4. *Кароди Ф.* Вивчення мовної взаємодії в літній діяльності екіпажів ВНР: Автореф. канд. дис. Л., 1981. 24 с.
5. *Мельниченко С.* Чому не можна перевести фразеологію на російську мову // Новини авіонавігації. – 2003. – № 1. – С. 56-62.
6. *Новые государственные стандарты по русскому языку.* – М.: Госстандарт, 2004. – 174 с.
7. *Психолінгвістика и обучение иностранцев русскому языку.* – М.: Просвещение, 1979. – 323 с.
8. *Чихладзе М.Г.* К вопросу семантики слова при очаговых поражениях головного мозга у грузинско-русских билингов // М-ли VIII Всесоюзного симпозиума по психолінгвістике и теории коммуникации. – М., 1985. – С. 174-175.
9. *Dornic S.* Information processing in bilinguals: some selected issues // Psychol. Res. – 1979. – V. 40. – № 4. – P. 329-348.
10. *Hurst R.* Verbal communication and hearing deficiency // Int. J. Aviat. Safety. – 1985. – V. 3. – № 1. – P. 62-65.
11. *Kirsner K. et al.* Bilingualism and lexical representation // Quart. J. Exp. Psychol. – 1980. – V. 32. № 4. – P. 585-594.
12. *Stager P.* Bilingual Air Traffic control in Canada // Hum. Factors. – 1980. – V. 22. – № 6. – P. 655-670.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2007 р.

